

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

DOI: 10.34015/2523-4552.2019.1.18

УДК 349.2

*Ткаченко Д. В.,
аспірант кафедри трудового права та
права соціального забезпечення КНУ
імені Тараса Шевченка*

СПІВВІДНОШЕННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ СУДДІВ ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ

Стаття присвячена з'ясуванню сутності та меж поняття «відсторонення судді» шляхом його співвідношення із суміжними правовими категоріями, а саме «відсторонення від посади», «тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя», «призупинення повноважень судді», «припинення повноважень судді», «звільнення судді», «відсторонення від роботи», а також «відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків». На основі системного аналізу положень КПК України та законодавства про судоустрій, а також доктринальних підходів, встановлено відсутність нормативних дефініцій ключових категорій, що зумовлює ризик їх помилкового ототожнення у правозастосуванні. Обґрунтовано, що «відсторонення від посади» і «тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя» мають спільну процесуальну природу як заходи забезпечення кримінального провадження, однак не є тотожними.

Ключові слова: відсторонення судді, відсторонення від посади, робота, праця, тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя, звільнення працівника, відсторонення від роботи.

Статья посвящена выяснению сущности и границ понятия «отстранение судьи» путем его соотношения со смежными правовыми категориями, а именно «отстранение от должности», «временное отстранение судьи от совершения правосудия», «приостановление полномочий судьи», «прекращение полномочий судьи», «освобождение от судьи» должностных обязанностей». На основе системного анализа положений УПК Украины и законодательства о судоустройстве, а также доктринальных подходов установлено отсутствие нормативных дефиниций ключевых категорий, что приводит к риску их ошибочного отождествления в правоприменении. Обосновано, что «отстранение от должности» и «временное отстранение судьи от осуществления правосудия» имеют общую процессуальную природу как меры обеспечения уголовного производства, однако не тождественны.

Ключевые слова: отстранение судьи, отстранение от должности, работа, труд, временное отстранение от совершения правосудия, увольнение работника, отстранение от работы.

Постановка проблеми. Питання співвідношення «відсторонення судді» із суміжними правовими категоріями набуває особливої ваги в умовах посилення вимог до доброчесності, підзвітності та ефективності судової влади, а також зростання суспільної чутливості до будь-яких проявів неналежної поведінки суддів. Водночас чинне законодавство оперує низкою близьких за звучанням, але різних за правовою природою понять, не завжди забезпечуючи їх чітку термінологічну розмежованість. Відповідна ситуація створює ризики змішування режимів правового регулювання та формує практичні помилки у кваліфікації правових наслідків, визначенні компетентного суб'єкта ухвалення рішення, строків, процесуальних гарантій, а також у балансуванні між публічним інтересом і гарантіями незалежності суддів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що відсторонення судді, попри зовнішню схожість із низкою трудових і службово-правових інститутів, є самостійною категорією зі специфічним змістом. Воно не перетинається з припиненням повноважень і звільненням, не може механічно ототожнюватися з відстороненням державного службовця, а з відстороненням від роботи чи відстороненням від посади збігається лише за окремими сутнісними рисами, не будучи тотожним. Водночас у системі споріднених конструкцій саме «призупинення повноважень судді» потенційно охоплює ширший спектр випадків тимчасового нездійснення правосуддя, і тому потребує чіткого визначення співвідношення як ціле і частина з відстороненням судді. Не-

вирішеність цих аспектів послаблює принцип правової визначеності, ускладнює прогнозованість правозастосування та підвищує вірогідність непропорційного втручання у статус судді або, навпаки, неефективності реагування на ризики для правосуддя. Аналіз даної проблематики є необхідним для підвищення якості законодавчої техніки, уніфікації термінології та зміцнення балансу між охороною авторитету правосуддя й конституційними гарантіями незалежності та недоторканності суддів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання відсторонення суддів із суміжними правовими категоріями від здійснення правосуддя розглядали такі вчені: В.О. Кравчук, О.М. Овчаренко, В.М. Починок. Питанням відсторонення від роботи присвятили свої праці наступні науковці: В.І. Глушко, В.О. Голобородько, М.І. Іншин, С.М. Прилипко, В.О. Процевський, Я.А. Пушкар, В.Г. Ротань, Л.В. Труханович, К.П. Уржинський, Р.Р. Шишлюк, В.І. Щербина, О.М. Ярошенко. Питання відсторонення від посади досліджувалися такими авторами: О.В. Бауліним, Р.І. Благутою, Ю.М. Грошевим, Ю.М. Дьомінім, С.В. Завадою, В.С. Зеленським, Л.А. Квіт, А.В. Маляренком, В.Т. Нормом, Н.З. Рогатинською, О.Ю. Татаровим, Л.Д. Удаловою, В.І. Фаринник. Тим не менш, належним чином аналіз даної проблематики не здійснювався. Наявні лише фрагментарні дослідження даних питань, що обумовлює необхідність комплексного аналізу цих питань.

Виклад основного матеріалу. КПК України передбачає окремо два заходи забезпечення кримінального провадження: відсторонення від по-

сади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, при цьому він не містить їх визначення. В навчально-науковій літературі вказується на існування вузького та розширеного значення поняття «відсторонення від посади». У вузькому значенні – це захід забезпечення кримінального провадження, який полягає у тимчасовому, вимушеному недопущенні посадової особи до виконання своїх функціональних обов'язків та застосовується щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину [1, с. 200]. Р.Д. Арланова вважає, що відсторонення від посади полягає у тимчасовому недопущенні особи, яка перебуває у певних службових відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування, підприємствами, установами чи організаціями, до виконання своїх функціональних обов'язків або забороні виконувати роботу, яку підозрюваний (обвинувачений) виконував, або займатися діяльністю, якою він займався [2, с. 264-265]. Таким чином, відсторонення від посади стосується широкого кола суб'єктів, посад як у публічній (посад в державних органах, органах місцевого самоврядування), так і приватній (посад в суб'єктах господарювання) сферах.

Окремо варто звернути увагу на те, що поняття «посада» охоплює й посаду судді, що потребує ретельного дослідження співвідношення понять «відсторонення від посади» та «тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя».

Дефініції поняття «тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя», які надаються в науковій літературі (наприклад, визначення,

запропоноване С.В. Свириденком [3, с. 116]), фактично збігаються із визначенням поняття «відсторонення від посади», оскільки однаково характеризується їх суть, мета та значення, тобто фактично вони отожднюються. Про те, що відсторонення від посади судді і є по суті відстороненням від здійснення правосуддя (про тотожність цих понять), вказується й у статті Є.В. Березовського [4]. Проте із таким твердженням повністю погодитися не можна, оскільки, хоча вони і збігаються в тому, що:

- перше явище передбачає відсторонення від посади, а друге – усунення від виконання конкретної трудової функції судді – здійснення правосуддя;

- перше явище стосується будь-яких посад, друге – виключно посади судді (причому відмінної від адміністративних посад у судовій системі);

- перше явище може бути застосоване на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження (частина друга статті 153 КПК України), друге – ухвалюється Вищою радою правосуддя на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника (частина друга статті 155-1 КПК України);

- застосування другого має бути співмірним між такою засадою, як незалежність та недоторканність суддів, і наслідками тимчасового відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням його до кримінальної відповідальності.

Таким чином, положення законодавства про відсторонення від

посади є загальними, а положення про тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя – спеціальними.

Щодо поняття «призупинення повноважень судді», то воно не вживається в чинному законодавстві, проте, як зазначалося вище, суть відсторонення судді від здійснення правосуддя полягає саме в призупиненні такого повноваження судді, як здійснення правосуддя. Разом з тим, як вбачається із чинного законодавства, існує ще ряд випадків, коли судді не здійснюють правосуддя і при цьому за ними зберігається статус судді або ж окремі його елементи. Так, Конституційний Суд України звертає увагу на те, що випадки, коли суддя не здійснює правосуддя, закріплені в статтях 49, 54, 55, 56, 82, 89, 109, 113, 116, 136, 147 чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Це, зокрема, тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя та позбавлення його права на отримання доплат до посадового окладу, відрядження судді для роботи у Вищій раді правосуддя, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України, за заявою судді відрядження для роботи у Національній школі суддів України, неможливість здійснення правосуддя у відповідному суді у зв'язку виявленням надмірного рівня судового навантаження у відповідному суді, припиненням роботи суду, пов'язаним із стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, обов'язкове проходження підготовки у Національній школі суддів України, неприйняття (несвоєчасне прийняття) відповідними державними органами рішення про

його звільнення з посади (відставку), нездійснення суддею правосуддя у разі ліквідації суду, що відправляє правосуддя на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (відповідних адміністративно-територіальних одиниць), та утворення нового суду, який забезпечує здійснення правосуддя на цій території. Крім того, суддя може не здійснювати правосуддя і з інших підстав, зокрема у зв'язку з мобілізацією відповідно до вимог Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [5]. Вважаємо, що усі перелічені випадки можна охопити поняттям «призупинення повноважень судді», так як вони носять тимчасовий характер, передбачають унеможливлення здійснення обов'язку судді розглядати і вирішувати судові справи, що обумовлено існуванням певних обставин, припинення дії яких або відновлює службово-трудові відносини, або призводить до їх зміни чи припинення. При цьому варто зазначити, що якщо випадки відсторонення судді від посади зумовлені поведінкою самого судді, то інші обставини не залежать від нього особисто або не обумовлені його поведінкою, на що звернув увагу і Конституційний Суд України [5]. Тому поняття «призупинення повноважень судді» є ширшим від поняття «відсторонення судді», оскільки воно передбачає ряд інших випадків, які унеможливають здійснення правосуддя суддею, відрізняються від останнього характером виникнення обставин. Отже, терміни «призупинення повноважень судді» та «відсторонення судді» співвідносяться як ціле і частина.

Щодо понять «припинення повноважень судді» та «звільнення

судді», то обидва своїм наслідком мають припинення трудових відносин з суддею. Це все проектується і на відсторонення судді: суддя тимчасово не допускається до здійснення правосуддя, тобто своєї основної трудової функції, відсторонення використовується як тимчасовий захід до прийняття остаточного рішення про можливість чи неможливість здійснення суддею правосуддя, його відповідність займаній посаді; суддя, хоча й позбавляється додаткових доплат, але основні виплати йому нараховуються, не видається акт про припинення трудових відносин із суддею. Відбувається тимчасове зупинення, яке стосується одного елемента службово-трудова відносин із суддею – виконання обов'язку із здійснення правосуддя. У разі ж звільнення судді чи припинення повноважень, відносини із суддею припиняються повністю.

Якщо вести мову про «відсторонення від роботи», то щодо цього інституту варто зазначити наступне. Як і стосовно поняття «відсторонення судді», чинне законодавство не містить визначення поняття «відсторонення від роботи». Разом з тим, певну спробу визначення його суті зроблено в проекті Трудового кодексу України, в частині першій статті 72 якого визначено, що відсторонення від роботи полягає в тому, що працівник тимчасово не допускається до виконання обов'язків, передбачених трудовим договором. При цьому відсторонення є підставою для призупинення трудових відносин (стаття 71). Якщо ж працівника, відстороненого від роботи, не звільнено з роботи відповідно до закону, він має право бути допущеним до роботи після

усунення підстав, з якими пов'язувалося його відсторонення від роботи (стаття 78) [6]. Таким чином, категорії «відсторонення суддів» та «відсторонення від роботи» передбачають усунення на певний строк працівника від виконання ним трудової функції, що має наслідком призупинення трудових правовідносин.

Для позначення досліджуваного правового явища використовують різні поняття, які або за змістом є спорідненими із словом «відсторонення» («недопущення працівника до виконуваної роботи», «тимчасова заборона працівникові виконувати свої функціональні обов'язки», «тимчасове звільнення працівника від виконання трудових обов'язків»), або ж розкривають правову природу такого заходу юридичного впливу («захід забезпечення провадження», «призупинення трудових правовідносин»), при цьому сутність лишається одна і та ж – неможливість виконання працівником трудової функції через існування визначених законодавством обставин та увільнення у зв'язку з цим роботодавця від виконання кореспондуючих обов'язків. М.І. Іншин та В.І. Щербина розглядають це поняття шляхом виокремлення його основних ознак: а) працівник у примусовому порядку усувається від виконання своєї трудової функції; б) усунення від виконання трудової функції обумовлюється протиправною діяльністю працівника або причинами об'єктивного характеру; в) трудові правовідносини роботодавця з працівником не припиняються, але працівник, як правило, не отримує заробітну плату (у випадках відсторонення з об'єктивних причин

виплачується допомога по державному соціальному страхуванню); г) це явище має тимчасовий характер і обмежується часом усунення перешкод для нормальної трудової діяльності; г) основна мета цих примусових заходів – зупинення протиправної поведінки працівника або забезпечення безпеки працівників чи інших громадян, запобігання шкідливим наслідкам або зменшення їх негативного впливу [7, с. 240-241].

Також у наукових джерелах вказується на таку ознаку, як збереження за працівником його робочого місця на період усунення від роботи [8, с. 226]. Із зазначеного вбачається, що за своїми основними сутнісними характеристиками поняття «відсторонення від роботи» та «відсторонення судді» є подібними (їх зміст складає увільнення працівника від здійснення трудової функції на певний строк, призупинення, а не припинення трудових відносин). При цьому усунення від виконання трудової функції обумовлюється протиправною діяльністю працівника, характеризується примусовим характером заходу, не залежить від волі працівника, передбачає збереження робочого місця на період відсторонення. Разом з тим, спеціальний статус судді спричиняє існування відмінних ознак цих понять, що не дає змогу їх ототожнити чи визначити як родові та видові поняття. Статус судді відноситься до спеціального статусу особи і визначає особливості її правового становища у зв'язку із займаною посадою та відповідною службовою діяльністю від імені держави. Поряд із загальними особливостями трудової правосуб'єктності трудова право-

суб'єктність судді має свої особливості, обумовлені специфікою правового статусу цієї категорії осіб, що впливають, насамперед, із його дуальності [9, с. 38]. Таким чином, статус звичайного працівника і судді має різні характеристики, що і впливає на правове регулювання окремих інститутів, в тому числі інституту відсторонення. Так, відмінності між окресленими поняттями, які не дають можливості їх ототожнити, є наступними:

Відмінні підстави застосування відсторонення, неможливість їх взаємного застосування. Це означає, що підстави, передбачені для відсторонення від роботи звичайного працівника, не можуть бути застосованими до судді, тоді як підстави відсторонення судді не можуть бути застосованими до звичайного працівника. Правові підстави відсторонення працівника від роботи визначено статтею 46 КЗпП України, до яких відносяться: поява на роботі у нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмова або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони; інші випадки, передбачені законодавством [10]. Підставами ж відсторонення судді є підстави, встановлені статтею 62 Закону України «Про Вищу раду правосуддя», перелік яких є вичерпним.

Отже, можемо підсумувати, що «відсторонення судді» – це окреме специфічне поняття, яке суттєво відрізняється від таких категорій, як «припинення повноважень судді», «звільнення судді», «відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків», не перети-

нається з ними і лише частково за окремими ознаками співпадає із поняттями «відсторонення від роботи», «відсторонення від посади», але не є тотожним їм та співвідноситься як частина і ціле з поняттям «призупинення повноважень судді». Загалом, спільними рисами для всіх цих понять із поняттям «відсторонення судді» є те, що: їх виникнення завжди виступає реакцією на негативні дії працівника; по суті вони являють собою недопущення працівника до виконання його трудової функції; їх застосування не залежить від волевиявлення особи. Поняття «відсторонення державного службовця від виконання посадових обов'язків», «відсторонення від роботи», «відсторонення від посади» з терміном «відсторонення судді»

пов'язані ще такими спільними рисами: увільнення від виконання обов'язків носить тимчасовий та продовжуваний характер; є проміжним етапом між негативними діями працівника і остаточною правовою оцінкою таких дій; передбачають тимчасове зупинення виконання трудової функції; закінчуються ці явища або поновленням відносин і продовженням виконання попередньої трудової функції, або зміною відносин, або припиненням таких відносин. Відмінністю від них є те, що відсторонення судді стосується особи із спеціальним статусом судді, що й обумовлює призупинення специфічної трудової функції, воно також передбачає інші мету, підстави, порядок застосування.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процес: підручник / Удалова Л.Д., Рожнова В.В., Письменний Д.П. та ін.; за заг. ред. Коваленка В.В., Удалової Л.Д., Письменного Д.П. К.: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
2. Арланова Р.Д. Щодо відсторонення судді від посади за чинним КПК України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 2. С. 264-268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_35
3. Свириденко С.В. Досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо осіб, які користуються недоторканністю: дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії): 12.00.09; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2018. 222 с.
4. Березовський Є.В. Теорія повноважень. *Закон і бізнес*. 2016. № 52 (1298). URL: http://www.vru.gov.ua/mass_media/918
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 04 грудня 2018 року № 11-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18> (дата звернення: 26.12.2018).
6. Трудовий кодекс України: Проект № 1658 від 27.12.2014. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
7. Іншин М.І., Щербина В.І. Трудове право України: підруч. Х.: Діа плюс, 2014. 500.
8. Рогатинська Н.З., Квіт Л.А. Відсторонення від посади як захід кримінального процесуального примусу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 1. С. 224-228. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2017/1/48.pdf>

9. Прилипко С.М. До окремого питання тимчасового відсторонення від посади судді. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах*: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 16 листопада 2018 року). Х, 2018. С. 38-41.

10. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Дод. до № 50. Ст. 375.

D. Tkachenko,

**Postgraduate student of the Department of Labor Law and Social Security
Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv**

The article is devoted to clarifying the essence and boundaries of the concept of "removal of a judge" by correlating it with related legal categories, namely "removal from office", "temporary suspension of a judge from administering justice", "suspension of the powers of a judge", "termination of the powers of a judge", "dismissal of a judge", "suspension from work", and "removal of a civil servant from performing official duties". Based on a systematic analysis of the provisions of the Code of Criminal Procedure of Ukraine and the legislation on the judiciary, as well as doctrinal approaches, it was established that there is a lack of normative definitions of key categories, which leads to the risk of their erroneous identification in law enforcement. It is substantiated that "removal from office" and "temporary suspension of a judge from administering justice" have a common procedural nature as measures to ensure criminal proceedings, but are not identical. It is proposed to interpret "suspension of the powers of a judge" as a broader generic category that covers various temporary states of non-administration of justice, while "removal of a judge" is its separate case, due to various behavioral and procedural grounds. It is proved that removal cannot be considered as a type of termination of powers or dismissal, since it does not terminate service-labor relations, but temporarily blocks their element related to the performance of the function of justice. It is concluded that "judge suspension" is a separate specific concept that is significantly different from such categories as "termination of the powers of a judge", "dismissal of a judge", "dismissal of a civil servant from performing official duties", does not overlap with them and only partially coincides with the concepts of "suspension from work", "dismissal from position", but is not identical to them and is related as a part and a whole to the concept of "suspension of the powers of a judge". In general, the common features of all these concepts with the concept of "judge suspension" are that: their emergence is always a reaction to the negative actions of an employee; in essence, they represent the prevention of an employee from performing his labor function; their application does not depend on the expression of the will of the person.

Keywords: *removal of a judge, removal from office, work, labor, temporary removal from the administration of justice, dismissal of an employee, removal from work.*